

Валентина КИРИЛОВА-МАНГЕЛОВА

МУ – Плевен, България

e-mail: edu_office@mu-pleven.bg

**ПРАГМАТИЧЕН АСПЕКТ НА ОТНОШЕНИЕТО
РОД – ПОЛ ПРИ СЪЩЕСТВИТЕЛНИ ИМЕНА ЗА ЛИЦА
И СЪЩЕСТВИТЕЛНИ СОБСТВЕНИ ИМЕНА**

Valentina KIRILOVA-MANGELOVA

Pleven Department of Language and Specialized Training, Bulgaria

e-mail: edu_office@mu-pleven.bg

**PRAGMATIC ASPECT OF THE GENDER-SEX RELATION
CONCERNING COMMON NOUNS AND PROPER NOUNS**

The interest in grammatical gender is mostly provoked from the point of view of its relation to sex. In a pragmatic aspect, this relation describes it not as a conservative category, but rather as a dynamic and evolving one, with a variety of meanings that adds to its semantic core. The understanding of the concept of gender as a biological sign and as a set of behavioral norms and roles that one acquires in the process of socialization determines the extraordinary interest in the study of concepts as gender-sex. This attitude is primarily observed in the common nouns for human beings, as well as proper nouns, which, in their relationship with the other parts of speech, define the grammatical category mostly dependent on extra-linguistic factors. Realizations in the naming of men and women with parts of speech for the opposite sex / gender or the neuter are observed.

Keywords: *grammatical gender; biological gender; social gender; common nouns, nouns for persons*

Темата за отношението между род и пол провокира проучвания, които се свързват предимно с природата на граматическата категория род. В прагматичен аспект все още липсват достатъчно задълбочени изследвания, които да осветлят проявите на това отношение, определящо се главно от екстралингвистични фактори.

Цел на проучването е да се представи в прагматичен аспект отношението, описващо рода не толкова като консервативна категория, а като динамична и развиваща се, чието разнообразие от смисли натоварват допълнително семантичното ѝ ядро.

Обект на изследването са съществителни имена за лица, както и съществителни собствени (лични и прозвищни).

Ексерпираният материал е от медийното пространство (радио, телевизия, електронни сайтове), където се наблюдава динамично развиващият се език.

Терминът *род* в българската лингвистика се дефинира като граматическа категория, чиито грамемни за мъжки, женски и среден род отразяват както формални, така и семантични отношения. Като термин от биологията *естественият пол* съдържа в своята семантика значение за *генезиса, природната даденост, развитието на човек, според половите му белези* (Кон 1990: 46–47). По такъв начин грамемите на категорията род в отношението си с естествения пол носят определени значения: мъжки род съдържа значение за ‘зряло същество от мъжки пол’, женски род – ‘зряло същество от женски пол’, а среден род – ‘незряло същество, малкото на X’ (Буров 2004: 316–317). Отношението род-естествен пол е отношение между граматическата реализация на биологическите характеристики на индивида, където има ясно очертана опозицията зрялост/незрялост.

Понятието *джендър* (социален пол) според Кон включва значение за *психологическата, социална и културна принадлежност на индивида към мъжкия или женския пол* (Кон 1990: 42). Семантичната база на понятието пол се натоваарва с две значения: естествен пол като биологичен белег и на социален пол като *социален конструктор* (Zimmerman 1987: 128). В прагматичен аспект конфликтът между двете значения се отразява лингвистично в използване на съществителни имена за лица и съществителни собствени, назоваващи лица от срещуположния пол с цел възприемането им в обществото с различна социална роля и статут. Накратко казано, мъжът по полови белези психологически да се определя като жена и обратното – жената по полови белези психологически да се определя като мъж.

Лингвистичната прагматика като научна дисциплина се свързва с изучаването на *поведението на езиковите формации в процеса на общуване между хората* (Димитрова 2009: 5). В обмяната на информация говорещият използва различни видове комуникативни намерения от самоназоваване, самоизтъкване, ирония, дори до агресивно говорене. Функциониращият език се открива в различни сфери от социалния живот: култура, образование, икономика, политика, а в последните години на прехода в тези области започна да се забелязва ситуация на смяна на социалните роли на мъжа и жената, утвърждаване на други ценности и стереотипи, които срещат явен отпор в обществото. Реакциите на тези конфликтни ситуации несъмнено се откриват и в българския език, а факторите, които оказват влияние са предимно екстралингвистични. Наблюдава се обърнат модел, при който формите за женски род се реализират като социалнополовоизтъквачи при назоваването на лица от мъжки пол и обратното. Сложните проявления на пола, в които съответствие между биологичен и социален пол на индивида липсва, може да се търси както в лингвистичното явление маскулинизация като цяло, така и конкретно в съществителните имена за лица от трите рода и в съществителните собствени (лични и прозвищни) имена. Прагматичната маркираност, от една страна, се реализира като отношение между граматически род – естествен пол, изразяваща стилистична негативна или положителна конотация, а от друга страна, като отношение род-джендър,

отразяваща промяна в социалната роля на индивида. Това може да бъде регистрирано и в останалите части на речта, с които се свързват съществителните имена, като местоимения от мъжки, женски и среден род или в причастни конструкции.

В отделните етапи от развитието на българското общество езикът представя модерните тенденции за конкретната историческа и културна епоха, а маскулинизацията е едно от лингвистичните явления на социално-политическите и културни промени у нас. Като лингвистично явление тя се характеризира с употребата на съществителни за професии, длъжности, чинове и степени от мъжки род за назоваване на жени. Употребата им, от една страна, се свързва с факта, че в миналото много професии се считат за типично мъжки – професии, с които жените, по мнение на мъжката част от обществото, не могат да се справят. От там и досега съществуващото мнение за мъжкородовите съществителни имена като имена, изразяващи авторитет и по-голям престиж. Маскулинизацията може да се разглежда като опит за смяна на пола, замаскиран в тезата за недостатъчно книжовните женскородови форми, звучащи неизискано. В последно време в медийното пространство това правило започва да се пренебрегва и да отстъпва на традиционните словообразователни процеси. Все още обаче паралелната употреба на тези съществителни се свързва и със стилистичните препратки за ирония и негативно отношение към референта или изразяване на респект, като по такъв начин е налице прагматична реализация на женскородовия корелат. От друга страна, проекции на джендър мисленето се откриват лингвистично в умишлената употреба на лични местоимения, прилагателни, причастни форми от мъжки род, назоваващи жени и от женски род, назоваващи мъже, както и в местоимения и причастни конструкции от среден род за лица от двата пола.

Положителните и отрицателни процеси в обществото се отразяват в медийното пространство, което не е лишено от безпристрастност. Това поражда употреба на лексика предимно с експресивна натовареност. Така се наблюдава паралелна употреба (половоизтъкваща и стилистична) на женскородова форма на съществителни имена за лица, назоваващи длъжности и професии. Проследяването на електронните варианти на вестници и списания отчита и прагматична реализация на тези употреби. Областта, в която се използва такава лексика, е в повечето случаи криминалното дело. Най-голям дял се пада на длъжности в правните среди като *адвокатка* и *съдийка*. Употребата на формите за женски род маркират лица жени, нарушили закона въпреки упражняваната от тях професия, свързана с правото и спазване на законите:

Съдийката е подсъдима за документално престъпление [...] В средата на ноември *съдийката* занесла на Евгения два празни листа и казала... <https://www.24chasa.bg/novini/article/6052813> (13.10.2017)

Предизборните мерици на *адвокатката* на бизнесмена от Микре Гриша Ганчев – Татяна Дончева [...] Четири месеца по-късно бившата *депутатка* от БСП и настоящ лидер на „Движение 21“ отново се оказва заета. <http://www.>

legalworld.bg/60434.predizbornite-meraci-na-doncheva-baviat-deloto-sreshtu-gri-sha-ganchev.html (17.06.2017)

Порочната практика адвокати (жени) да обслужват интересите на престъпни групировки в България се маркира с женскородова форма. От друга страна, в областта на криминалното дело, свързано с кражба, се среща лексика от съществителни имена за длъжности и професии, които по скалата на квалификация и престиж са нагоре в йерархията, като *посланичка* и *дипломатка*:

Вероятно идентифицирането на бившата ни *посланичка* в САЩ е станало чрез система за лицево разпознаване [...] Припомняме, че полски медии съобщиха във вторник за задържането на *дипломатката* за кражба на козметика на стойност около 730 лева. <https://nova.bg/news/view/2017/03/01/175300/%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%8F%D0%BF%D0%BE%D0%BF%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B5%D0%B7%D0%B0%D0%B%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%B0-3-%D0%B4%D0%BD%D0%B8-%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%B4%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B1%D0%B0%D1%82%D0%B0> (17.06. 2017)

Женскородови форми с негативна конотация се откриват при длъжности и професии като *митничарка*, *касиерка*, *счетоводителка*, *членка* на секционна комисия. Такава натовареност може да бъде открита не само във формите за единствено число, но и за множествено число, като *служителки в музей*, *ексминистърки*. В примерите, описващи престъпване на закона (кражба, укриване на доходи, провал в управлението), съществителните имена за лица, образувани с продуктивната наставка за женски род **-ка**, изразяват не само лица от женски пол, но и жени, подведени под съдебна отговорност или свързани с нещо негативно в изграждане на тяхната кариера. Половоизтъкващият суфикс се употребява с прагматична цел – изтъкване на нещо отрицателно в поведението на извършителя, което от своя страна, е следствие от социалните язви в обществото:

Глобиха социална *служителка* за марихуана [...] Административно наказание 10 000 лева глоба наложи районният съд в Шумен на А. Б. (25 г.), *социална работничка*...<https://trud.bg/%D0%B3%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%85%D0%B0-%D1%81%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%BA%D0%B0-%D0%B7%D0%B0-%D0%B%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%85/> (17.06.2017)

От друга страна, женскородови форми могат да бъдат използвани с положителна стилистична натовареност предимно в областта на спорта, изкуството, модния бизнес:

Но Елица Янкова, бронзова олимпийска *медалистка* в свободната борба [...] *Националката* излиза 5 пъти на тепиха и записва 3 победи.<https://trud.bg/%D0%BD%D0%B0%D1%88%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%87%D0%B5%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%BB%D0>

%B5%D1%81%D1%82%D1%8F%D0%B4%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D0%B7%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BD%D0%B0-%D0%B1%D0%BE/ (17.06.2017)

Скачачка от „Дунав“ с нова титла на държавно в зала Русе [...] *Лекоатлетката* на „Дунав“ Симона Симеонова завоюва златния медал в дългия скок. *Възпитаничката* на треньора Марин Дончев се приземи на 5, 81. <https://utroruse.com/article/730350/> (17.06.2017)

Вивиан Уестууд често е наричана модната *бунтарка* [...] Ексцентричната *дизайнерка* с оранжева коса няма умора и не спира да провокира обществото. <https://www.iwoman.bg/uspeshna/silna/Vdyhnovqvashti-citati-na-Vivian-U%D0%B5stuud-23086.html> (17.06.2017)

В тези области от социалния живот съществителните имена за лица от женски род биват утвърдени и приети с прагматично значение за утвърждаване на отличните постиженията на представителките от женския пол в области (силови спортове и мода), които са характерни повече за мъже. Прагматичният аспект на взаимоотношението род-естествен пол се проявява в два варианта. Първият, изразяващ отрицателно отношение към референта, чиито действия са в ущърб на държавата, свързани са с престъпния свят и са подведени под законова отговорност. Вторият изразява положителна оценка към референта, като това по-скоро се свързва с области като спорт, изкуство, модния бранш. Изтъкването на пола, от една страна, е с цел заклеяване на упражняващите дадената професия жени, а от друга страна, утвърждаването, адмирирането на постиженията на представителките на женския пол. Така суфикс **-ка** изразява начина на човешкото мислене за положителните и отрицателните явления в заобикалящия свят. Половоизтъкващият (Енглунд 1981: 90) семантичен елемент, изразен с тази наставка показва двустранност в целта на изказване и въздействие.

Ако прагматичната реализация на тези съществителни е в зависимост само от отношението граматически род и естествен пол, то отношението граматически род, естествен пол и джендър е много по-сложно като проекция в българския език. В статии и интервюта употребата на съществителни собствени лични и прозвищни имена за женски род е свързана с назоваването на лица, които са променили сексуалната (половата) си ориентация или са претърпели някакви психически и физически трансформации, а от там променят и ролята си в обществото. В случая прагматичният аспект, в който се разглеждат собствените имена, ги представя по-скоро като дескрипции, отколкото като *твърди определители*. Като дескрипции те съдържат *референция и смисъл* (Буров 2004: 117), а в случая лицето, което носи съответното име или прозвище, маркира социалния си пол. В съпоставка с личните и прозвищни съществителни от мъжки род, назоваващи мъже, при които в прагматичен аспект се назоват лица от подземния свят с криминално минало (*Митьо Очите, Фламингото, Косьо Самоковеца*), при тези съществителни женският род маркира полова ориентация на лицето, различна с биологичния пол. Така от гледна точка на отношението граматически род-джендър би могло да се изтъкне *дескриптивистката роля*

на личните и прозвищните имена, пряко свързана с общуването, комуникативните изисквания, традицията и целевите изисквания на имената (Буров 2004: 117). При някои от тях се наблюдава съчетаване със съществителни имена за професии от мъжки и женски род, подчертаващи моментите на промените от мъжко съзнание към женско и обратно. В други случаи, съчетаването на тези имена с лексика от женски род е категорично заради убедеността на референта в своята полова ориентация и социална роля в обществото:

Мис Бони стана истинска *детегледачка*. От известно време насам един от топ гримьорите у нас, го раздава *бавачка* на бебето на Джина Стоева... <http://hotarena.net/mis-boni-dundurka-bebeto-na-djina-stoeva> (25.03.2018)

Гримьорът на звездите *Мис Бони* издаде пикантни подробности около работата си с родните знаменитости [...] *Бони е категоричен*, че Алисия не търпи критика за себе си...<http://hotarena.net/mis-boni-alisij-e-izkustvena-a-preslava-se-samozabravi> (25.03.2018)

Травеститът Елза Парини. Не съм готова за деца [...] *Той/Тя* е роден/родена в Попово. Сега живее във Варна, *радиоводец/радиоводеца* е в радио Браво...<http://hotarena.net/mis-boni-alisij-e-izkustvena-a-preslava-se-samozabravi> (17.06.2017)

При съществителните собствени прозвищни имена, назоваващи лица от шоубизнеса съчетаването със съществителни за професии и длъжности от женски род изразява стилистичен ефект, както и полова ориентация на назоваваното лице. От друга страна, традицията да се назовават лица жени със съществителни от мъжки род още повече засилва експресивния ефект. Отношението граматически род-джендър в случая е отразено чрез прозвищното име и стилистично натовареното съществително *детегледачка*. В другия случай прагматичният ефект се открива не само в прозвищните имена, но и в категоричното им съчетаване със съществителни нарицателни, местоимения, причастия от женски род. Половата ориентация на лицата се маркира и със съществителни имена като *гей* и *травестит*, които допълват изясняването на употребата на останалата лексика за женски род в изреченските конструкции:

Мис Травестит България и *Мистър Гей България* отново заедно [...] *Мистър Гей България* 2008 Камен Тодоров покани своята колежка и приятелка на танц. <http://mixclubalexander.blog.bg/zabavlenie/2009/05/10/mis-travestit-bylgariia-i-mistyr-gei-bylgariia-otnovo-zaedno.332728> (25.03.2018)

В речника на чуждите думи за думата *гей* има следната дефиниция (с препратка към хомосексуалист): „човек, който проявява сексуално влечение към индивиди от същия пол“ (Габеров 1998: 142). Чрез избора на съответното собствено име се изразява социалната роля (като мъж или като жена) на лицето спрямо партньора от същия пол. Съчетаването на съществителни като *мис* *травестит* и *мистър* *гей* по естествен начин разкриват отношение на еднополовост, а чрез съществителните имена *мис* и *мистър* се определя съответната роля (мъжка или женска) на лицата от биологичен мъжки пол.

Проява на отношението между граматически род и социален пол би могла да се открие в съзнателното „самокръщаване“ на мъж, променил сексуалната

си ориентация със съществително собствено за жена. Прагматичният ефект се поражда от формалния компонент, не само в избора на чужди съществителни собствени имена, но и често пъти на лични имена:

Гримьорът Мис Бони е авторът на провокативния имидж и стил на Азис. Същият човек стои и зад екстравагантния лампион от кристали на главата, с който *Василка* се кисне в басейн в песента „Никой не може“. http://www.bulgaria.utre.bg/blogs/2014/02/12/503-mis_boni_poshturi_rodnite_zvezdi (25.03.2018)

Съблазнителка обира самотници в ношен Бургас [...] Потърпевши описват *извъришителката* на кражбите като жена с изумително дълги крака, красиво лице и опасен чар. Оказва се, че зад това описание се крие мъж – *Атанас* от „Комлука“, представящ се за *Ани*. <https://dariknews.bg/novini/bylgariia/tialoto-struna-grimyt-tezhyk-tokchetata-igli...-fatalnata-zhena-ne-atanas-2096927> (25.03.2018)

В прагматичният аспект могат да бъдат представени не само стилистично натоварени смисли (положителни или отрицателни), но и неутрални, чрез които се назовава човешката трансформация по отношение на мисленето и осъзнаването на естествените биологични влечения. Изразяването на психическите трансформации в човешкото съзнание, по отношение на полова ориентация и социална роля в обществото, със съществителни собствени и съществителни имена за лица са най-силното доказателство за граматическите родови трансформации, определящи се от предимно екстралингвистични фактори. Когато са налице съществителни собствени от женски род, но назоваващи мъже, ако съответното лице категорично е осъзнало социалната си роля на жена, то преобладаващата лексика (предимно причастни конструкции и местоимения), е от женски род. Ако обаче лицето промени мисленето си в посока на реалния си биологичен пол, тогава цялата лексика е от граматическия род, съответстващ на естествения пол на лицето:

Скандалният травестит Елза Парини лъсна в истинския си образ на светско парти тези дни. *Тя* (?) се появя без женски дрехи, перука, токчета и тежък грим [...] Репортер на lifestyle.bg успя да разпознае устатата *водеща*, но...съблечена като мъж. *Елза* все по-често обича да се разхожда като *Ивайло* (както е истинското ѝ име) (...), цветовете решения на Елза са се прехвърлили и в гардероба на Ивайло. За светския купон *той* беше избрал шарена ризка и не беше пропуснал да си сложи обеци. Иво се забавляваше с гостите на партито, някои от които изобщо не разбраха кой всъщност е той [...] Преди време *Елза Парини* разкри, че *станала* травестит заради дядото на Венета Райкова... <https://trud.bg/%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%B0-%D0%B1%D0%B5%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5%BD%D0%BE%D1%82%D0%BE-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%BD%D0%B8%D0%B5-%D0%B2-%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B8%BD/> <http://hotnews.bg/n/vizhte-elzaparini-kato-muzh.55900.html> (17.06.2017)

В медийното пространство по-голям процент на използване на лексика, отразяваща промяна на социалните роли, се наблюдава повече в съществи-

телни имена, назоваващи мъже, отколкото жени. Съществителните собствени лични имена запазват своя граматически женски род при назоваването на жени, променили половата си ориентация. Само прозвищните имена са от мъжки род. Съществителните имена за професии и длъжности следват традицията в използване на лингвистичното явление маскулинизация, въпреки че в прагматичен аспект мъжкородовите форми обслужват напълно реално джендърната ориентация на лицето:

Десислава Петрова-Солджъра е активист и *борец* за социална справедливост по призвание, *програмист* по професия, *визионер* – приключенец през цялото време.

От друга страна, в прагматичен аспект също би могло да се говори за социално полово изтъкване с помощта на съществителни имена за лица. Когато се изтъква половата ориентация на мъж или жена, се използват съответните съществителни като *хомосексуалист* или *лесбийка*. От друга страна, ако се използва съществително със семантичен компонент 'човек без конкретно назоваване на пола', каквото в случая е *гей*, се включват доуточняващи съществителни, маркиращи биологичния пол:

Гей дами заживяват на село: Деси Солджъра и Мис България се взеха. <http://blife.bg/article-35672> (17.06.2017)

Най-известната българска *лесбийка* Деси Солджъра се жени, научи 24 часа. Тя каза „да“ на постоянната си *партньорка* Симона на стотния ден от запознанството им. https://www.blitz.bg/layfstayl/mis-blgariya-koyato-stana-lesbiyuka-bi-shuta-na-lyubovnitsata-si-desi-soldzhra_news483742.html (17.06.2017)

Боби открито се предлагал в няколко чуждестранни сайта за *хомосексуалисти*. <http://skandalno.net/bobi-otnovo-stana-ursula-s-video-17148/> (17.06.2017)

Когато се използва обобщено значение обикновено съществителното от мъжки род *гей* е със значение 'човек, който проявява сексуално влечение към индивиди от същия пол'. Когато обаче трябва да се конкретизира не само социалният, но и биологичният пол, се използват съществителните имена *хомосексуалист* и *лесбийка* от съответните граматически родове. В зависимост от комуникативното намерение се използват определители за мъжки род и женски род, а когато има колебание на съответното лице по отношение на категоричността във възприемането на съответната социално-полова ориентация, се използват определители и от двата рода (мъжки и женски род).

В прагматичен аспект може да се открие и двойствената природа на граматическия среден род. Често лица от мъжки или женски биологичен пол използват съществителни имена за лица от среден род като *момче* или *момиче*, независимо от психологическия пол, към който се причисляват:

Травеститът Камела Паркър [...] Тя е стройна, дългокрака, надарена блондинка...тя просто е една необикновена жена...

– По улиците как се движиш?

– Като *момче*.

– Старите ти познати, роднините ти как реагират на това, което правиш?
– ...майка ми и баща ми не ми правят никакви проблеми. Те се гордеят с мен, най-важното за тях е да съм *жив и здрав* (...)

– Защо говориш за себе си в мъжки род?

– Защото ставаше дума за родителите ми, а те винаги говорят за мен като за *момче*. <http://hotnews.bg/n/Travestitut-Kamela-CHesto-me-burkat-s-Kameliya.8027.html> (17.06.2017)

Средният род присъства предимно с употребата на *момче* и *момиче*, които в случая изпълняват роля на съществителни, маркиращи зачатие на полова принадлежност. В прагматичен аспект обаче средният род разкрива по-скоро двойствената природа на социалния пол, определящ се от психиката и физиката на човека. От друга страна, семантиката на съществителните от среден род може да бъде натоварена с негативен пълнеж:

Гейженитбите са позволени в Холандия, Испания, Франция, Дания и Португалия (...), Именно от това смятат да се възползват *момичетата*. <http://hotnews.bg/n/desi-soldzhura-se-zheni-na-korab.76228.html> (17.06.2017)

Преди 17 години едно *момче* работеше като мъжка секретарка на главсека на МВР [...] Колко само роли смени в политиката за десетина години Цв. Цв., с които мина и задмина шефа си и нас, по-бледите пишман актьори от абсурдната политсцена – от послушното *сервитьорче* и *кафеджийче* до дясната ръка в ГЕРБ... <http://www.bnews.bg/article/240882> – (25.04.2018)

В примерите средният род има две проекции: умалителност, постигната със суфикс *-че* със значение за омаловажаване на личността на референта, а от друга страна, за някаква биологична полова осъзнатост, въпреки семантичния компонент ‘незряло същество, чийто пол е потиснат’.

В разгледаните примери по отношение на собствените имена предимно се набляга на употребата на такива, които маркират евентуален социален пол. Във всяко едно от тях се съдържа различно комуникативно намерение и различна стилистична натовареност. Те разкриват многообразие от смисли, изпълващи понятието джендър. Противоречието между естествен пол и социален пол в лингвистиката се проектира не само чрез тези имена, но и чрез съществителни нарицателни имена за лица, както и различните видове местоимения, определения, причастни конструкции. В зависимост не само от социалната роля, но и от психическия пол (как даденият човек се възприема от гледна точка на сексуалната си ориентация), се използват съществителни имена от рода, с който лицето иска да бъде назовано. В едни случаи, когато лицето е категорично и убедено в своята сексуална ориентация, лексиката, която се употребява, съответства на рода, с който то решава да маркира истинската си същност. Назоваването на хората с трансполово поведение и мислене се извършва чрез мъжки род и женски род съответно за жена и мъж. Макар че в българския език журналистическите текстове все още спазват правилата за граматически род, отразяващ пола на лицето, все по-голямото разнообразие от тълкувания на социалния пол и определянето му като трети пол, мотивира употребата на средния род, който

в случая е най-силно стилистично маркиран. Ако в отношението граматически род-естествен пол средният род носи семантичен компонент 'незряло същество, рожбата на X', то в отношението граматически род-джендър семантичният компонент е по-скоро осъзнатост, но и един вид запазване на неутралност в изтъкване на пола. От една страна, съществителните имена от среден род като, *момче* и *момиче* регистрират биологична полова осъзнатост на трансполовото лице, тъй като се използват местоимения от мъжки род при трансполови жени и за женски род при трансполови мъже. Независимо от това, че момче и момиче носят семантика за безполовост, несъзрялост по отношение на двата основни биологични пола, в прагматичен аспект средният род е с обратен знак – осъзнатост на биологичния пол, влизаща в конфликт с психичния пол. От друга страна, макар и оскъдно като примери, може да се отчете стремеж към обслужване на идеята за изразяване на неутралност чрез средния род. Ако допреди години за назоваването на социален и психологичен пол се използват части на речта от мъжки и женски род, то сега се прокарват първите стъпки за неутрализирането на полова принадлежност. Лингвистично в българския език това се изразява със средния род:

Трансджендърът Ан Вериато ще влезе в историята на смесените бойни изкуства. То ще се бие за ММА веригата „Мистър Кейдж“ на 10 март в мач срещу мъж(...), Тренирам жиужицу от години и искам да направя нещо различно – каза 21-годишното Вериато [...] След като Ан се завърнало в залата, никой не е могъл да го познае... Този боец е феномен в жиужицето, има кафяв колан и е печелило няколко локални състезания... <https://www.sportal.bg/news.php?news=709320> (15.02.2018)

Назоваването на зрели същества от един от двата пола (в случая същество от женски пол, но ориентирано се към противоположния), става с помощта на средния род без съществителни нарицателни, а само чрез местоимения, причастни конструкции и числителни. Запазването на женското име, както и определителят *трансджендър* фиксира лицето от гледна точка на естествен и психологичен пол. В български език от мъжкородовата дума *боец* би могло да се направи форма за среден род, така нареченото умалително съществително. В случая обаче средният род се натовазва с допълнителен семантичен пълнеж за 'неутралност и двойственост'. Съществителните имена като *трансджендър* и *боец* заместват употребата на имена от среден род като *лице* и *същество*, с което предотвратяват напълното деперсонализиране и обезличаване на индивида. Като цяло всяка една от трите грамеми в зависимост от семантичния компонент са строго диференцирани в парадигмата зряло същество от мъжки пол – зряло същество от женски пол – малко същество, рожбата на X. По тази парадигма се отличават съществуващите два пола, които граматически в български език са фиксирани съответно с консонантен формант за мъжки род и окончаниа –а /-'а/ за женски род. Джендър изследванията обаче провокират проучване на съответната лексика, която очертава ново виждане за полова принадлежност. Като същество, което в процес на самоосъзнаване се оразличава от околните,

човек определя и половата си принадлежност, която в повечето случаи съвпада с биологичната, с пола, който му е даден по рождение. С появата обаче на термина джандър (социален пол), този процес на самоосъзнаване измества зрителния ъгъл от основните семантични пълнежи в трите рода, дава допълнителен нюанс на всяка една от родовите грамеми. В българския език все още социалното самоопределяне се осъществява чрез мъжки и женски род, а чрез средния род на съществителни имена за лица се назовава истинския биологичен пол на трансполовия човек. От друга страна, средният род започва да обслужва функцията на неутралност, която в прагматичен аспект изразява семантика за същество, което чрез социалната си роля в обществото, изразява и психичната си нагласа към кой от биологичните полове принадлежи. Ако лицето от биологичен мъжки пол осъзнава себе си като принадлежащо към противоположния пол, лингвистичната реализация се осъществява чрез формите за женски род на местоимения, причастия, чрез съществителни собствени и съществителни нарицателни имена за лица и обратното. Множеството трансформации, които се случват в човешката физика и психика и които могат да бъдат непостоянни и категорични във времето, за защитниците на трансполовото общество трябва да бъдат отразени с нещо компромисно и в случая това е средният род, но предимно чрез местоимения и причастни конструкции. В българския език обаче чрез тях се постига и известна доза деперсонализация (Илиева 2006: 190–194), обезличаване, нещо, което се свързва по-скоро с негативизъм.

Каква ще бъде съдбата на трите грамеми по отношение на семантичния компонент и неговата прагматична реализация само може да се предполага. Факт е обаче, че динамиката в развитието на граматическата категория род се определя предимно от екстралингвистични фактори.

ЛИТЕРАТУРА

- Буров 2004:** Буров, Ст. Познанието в езика на българите. Велико Търново: Фабер.
Burov, St. Poznaniето v ezika na balgarite. Veliko Tarnovo: Faber.
- Буров 2016:** Буров, Ст. Граматичните аспекти на маскулинизацията. // *Професор Иван Кочев – живот, отдаден на езикознанието*. Юбилеен сборник. Съст. А. Кочева. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 25–31. **Burov, St.** Gramatichnite aspekti na maskulinizatsiyata. // *Profesor Ivan Kochev – zhivot, ot daden na ezikoznaniето*. Yubileen sbornik. Sast. A. Kocheva. Sofiya: Izdatelstvo na BAN „Prof. Marin Drinov“, 25–31.
- Буров 2016:** Буров, Ст. Средният род. // *Актуални проблеми на съвременната лингвистика*. Юбилеен сборник в чест на проф. д.ф.н. д-р хон. кауза Стефана Димитрова. Под редакцията на Максим Стаменов и Иво Панчев. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 33–44. **Burov, St.** Sredniyat rod. // *Aktualni problemi na savremennata lingvistika*. Yubileen sbornik v chest na prof. d.f.n. d-r hon. kauza Stefana Dimitrova. Pod redaktsiyata na Maksim Stamenov i Ivo Panchev. Sofiya: Izdatelstvo na BAN „Prof. Marin Drinov“, 33–44.

- Габеров 1998:** Габеров, Ив. Речник на чуждите думи в български. Велико Търново: Gaberoff. **Gaberov, Iv.** Rechnik na chuzhdite dumi v balgarski. Veliko Tarnovo: Gaberoff.
- Димитрова 2009:** Димитрова, Ст. Лингвистична прагматика. София: ВЕЛЕС. **Dimitrova, St.** Lingvistichna pragmatika. Sofiya: VELES.
- Енглунд 1981:** Енглунд, Б. За съотношението между естествен пол и граматически род в съвременния български език. // Българистични изследвания. Първи българо-скандинавски симпозиум. София, 83–97. **Englund, B.** Za saotnoshenieto mezhdru estestven pol i gramaticheski rod v savremenniya balgarski ezik. // Balgaristichni izsledvaniya. Parvi balgaro-skandinavski simpozium. Sofiya, 83–97.
- Илиева 2006:** Илиева, М. Деперсонализацията в български и полски език като вид оценка. // М. Младенова, Монова (Съст.), Славистика и общество, София: Heron Press, 190–194. **Ilieva, M.** Depersonalizatsiyata v balgarski i polski ezik като vid otsenka. // M. Mladenova, Monova (Sast.), Slavistika i obshtestvo, Sofiya: Heron Press, 190–194.
- Кон 1990:** Кон, И. Введение в сексологию. Москва: Медицина. **Kon, I.** Vvedenie v seksologiyu. Moskva: Meditsina.
- Кръстев 1976:** Кръстев, Б. Умалителността в българския език. София: Народна провета. [Krstev 1976: Krstev, B. Umalitelnostta v balgarskiya ezik. Sofiya: Narodna prosveta.] **Krstev**
- Zimmerman 1987:** Zimmerman, D. Doing Gender. // Gender and Society, Vol.1, N2, 1987, 125–151.